

En la mort de Francesc de Borja Moll

Moll: retrat d'urgència

Josep Maria Llompart, amic i deixeble de Francesc de Borja Moll, evoca en aquesta entrevista la figura i l'obra de tota una vida dedicada a la llengua i a la literatura catalanes. La vida de Don Francesc, en Moll.

El 1921, Francesc de B. Moll va ser anomenat secretari de redacció del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, amb caràcter permanent.

D UMBERT

La significació que ha tengut per a la nostra cultura la figura de Francesc de Borja Moll ens l'explica Llompart amb senzillesa i rotunditat: "A vegades, quan em demanen què ha significat en Moll per a la història de la nostra cultura, jo sempre he dit que és una figura que va donar un determinat rumb a aquesta cultura. Sense ell no sabem quin hauria estat el seu procés evolutiu. Però sens dubte no hauria estat el mateix que amb ell".

—¿Quan i com entrà vostè en contacte amb Francesc de Borja Moll?

—Jo vaig tenir els primers contactes amb ell, amb can Moll, amb l'obra del *Diccionari* i amb les empreses editorials de Moll quan feia el batxillerat. Quan començàvem alguns de nosaltres a tenir certes inquietuds relacionades amb la nostra literatura. Els contactes s'intensificaren quan prengué cos aquell grup que hem

anomenat generació de 1950, concretament Jaume Vidal Alcover, Llorenç Moyà, Blai Bonet i jo.

Vam conèixer, més que en Moll, Sanchis Guarnier, que aleshores feia feina a l'obra del *Diccionari*. Va ser ell el qui publicà aquella antologia d'*Els poetes insulars de postguerra*, que va ser un poc el nucli vertebrador de tot aquest grup. A partir d'aquell moment els nostres contactes amb can Moll van ser cada vegada més freqüents, sobretot a partir de quan vam començar algunes tasques, com la temptativa de traure una revista, *Raixà*. Era això a començaments dels anys cinquanta. Recordo, per cert, que per por a la censura, que no deixava editar publicacions periòdiques en català, només en va sortir el primer número. El segon ens el censuraren.

La temptativa de fer *Raixà* ens va familiaritzar molt amb aquella casa, amb can

Moll. En Moll assumí l'edició de la revista amb les funcions de director. En Jaume Vidal n'era el redactor en cap -en Moll, fent broma, sempre li deia redactor sense cap-, jo era el secretari de redacció i en Sanchis ens ajudava. A partir de llavors, la nostra presència a can Moll, al carrer de Sant Sebastià, va ser molt continuada. Can Moll tenia un caràcter molt curiós. Era una casa amb un cert aspecte bohemi, un cert aspecte burgès, un cert aspecte casolà... Allà es feia el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, l'obra iniciada per mossèn Alcover. Allà hi havia la redacció amb Sanchis i Toni Amorós que hi treballaven ordenant fitxes. Encara puc veure la imatge, com si fos ara, d'en Moll assegut davant la seva vella màquina d'escriure, una Underwood, fent entrades del *Diccionari*.

Aquella era una casa encantadora, can Moll era una casa oberta a tothom. Re-

cord que una vegada hi vaig anar i quan entreva vaig trobar-me a tots a l'escala que acompanyaven al port n'Aina Moll que se n'anava a estudiar a Barcelona. En Moll em va dir, "passa, passa, ara torna'm". Vaig entrar i allà només hi havia na Nina vestida de primera comunió, ja que l'havia feta aquell matí. Crec que amb aquesta anècdota es pot reflectir un poc quin era l'ambient de can Moll. Era una barreja de bohèmia i burgesia tradicional, d'ordre i desordre... Totes les cadires eren plenes de llibres i fitxes.

Era una casa extraordinàriament acollidora. Allà va ser on es va formar i madurar la vocació del grup de 1950. Una casa que mai no oblidaré.

—*¿Com és vivien aquells temps difícils per a la cultura catalana?*

—Era una lluita constant, una tensió permanent. A Francesc de Borja Moll, que jo recordi, com a mínim li feren un expedient, si bé em sembla que Informació y Turismo li'n va fer més d'un.

En Moll, per publicar el primer llibre de Miquel Dolç, *El somni encetat*, va fer un estratagema: era l'any 1943 i per a aconseguir publicar-lo va dir a la censura que era un clàssic, que eren els únics que es podien publicar en català en aquells temps.

Eren temps difícils, de lluita constant. Allò de *Raixà* va ser una cosa absolutament enervant perquè constantment ens deien que sí, que no... Es va demanar permís directament al Ministeri i el governador civil es va enfadar perquè no li l'havíem demanat a ell... En una paraula, era molt dur. Molt dur, i a més en Moll ho assumia com una lluita personal, no ho va delegar en ningú, ho duia directament. Les seves discussions amb el delegat d'Información y Turismo, van ser bastant considerables, molt freqüents i no sempre favorables.

—*L'editorial ha estat, i és un referent per a la cultura catalana a Mallorca...*

—Sí. Al principi va ser una editorial artesanal de plantejament familiar, de petita indústria familiar. Era més un petit taller. En aquells moments funcionà perquè tenia l'estructura adequada per a les circumstàncies. Era l'únic plantejament possible en la situació del país. Crec que precisament la crisi que viu actualment és una conseqüència de poder adaptar-se al que podríem dir l'economia de mercat. Realitzà perfectament la seva tasca durant el temps de la resistència cultural, però arribà un moment en què, per ventura, ha fallat a l'hora de plantejar-se com una estructura empresarial. De tota manera, la voluntat de Xesc, el fill de Francesc de

Borja, és la de mantenir l'editorial. Crec que es podrà aconseguir, hi sóc bastant optimista.

—*Tornant a la figura de don Francesc de Borja ¿Quines persones l'envoltaven en aquells anys de penúria, durant la postguerra?*

— Sí, sobretot, Sanchis. Manolo San-

El 1933 Francesc de B. Moll va fundar l'Editorial Moll, com a continuació de l'Editorial Alcover, SL. Les seues col·leccions més importants són 'Les Illes d'Or', 'Els Treballs i els Dies', 'Raixa' i 'La Balanguera', que han contribuït a difondre la nostra cultura en temps difícils.

chis en primer terme, no sols va ser un gran col·laborador de Moll sinó que va ser el pont entre un lingüista com Moll i uns aspirants a escriptors com erem nosaltres. Clar que Moll era un home de gran sensibilitat, d'una claredat mental absoluta, i això feia que, entre d'altres coses, escrivís molt bé, la seva prosa era admirable en precisió i ordre. Era bella.

A part de Manolo Sanchis, també va ser un gran col·laborador seu en Toni Amorós Borràs, que era catedràtic d'institut i que

El 1971, Francesc de B. Moll va rebre el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, com a reconeixement dels seus incommensurables esforços per la cultura catalana, entre els quals destaca la publicació del 'Diccionari Català-Valencià-Balear'.

va ser un poc, per dir-ho d'alguna manera, "el cavaller de l'escuder".

També n'Aina, que ha estat una de les grans col·laboradores del seu pare i una de les figures importants de la casa Moll.

Després, amb els anys, aquell aire de familiaritat a què m'he referit abans, es va perdre una mica. Els escriptors més joves

ja no necessitaven, per ventura, aquest accés directe a Can Moll que nosaltres havíem tingut. Can Moll ja no era el *refugium peccatorum* de tothom. Ja hi havia altres empreses petites d'edició. Eren els anys seixanta. Durant aquells anys ja no era, can Moll, l'únic refugi on es podia tenir accés a la publicació en català.

De tota manera, l'editorial Moll sempre ha estat una espècie d'empresa mítica per a tothom. I la figura d'en Moll ha meregut sempre un respecte absolut per part de tothom.

—*¿L'obra del Diccionari, és l'obra de Moll?*

— El *Diccionari* el començà mossèn Alcover, la història d'en Moll comença vinculada a mossèn Alcover. Va ser el seu secretari i poc a poc el situa al seu nivell. Ja als dos primers volums del *Diccionari* -el primer tot i el segon en part en vida de mossèn Alcover- en Moll hi col·laborava al mateix nivell, fins al punt que la primera edició es pot veure quan els articles van signats amb una A majúscula o amb una M, segons fossin redactats per mossèn Alcover o per Moll.

Com a successor i hereu de mossèn Alcover, Moll continuà aquesta obra que shavia iniciat a principis de segle.

—*¿Com visqué Francesc de Borja Moll els grans canvis socials, econòmics i culturals que afectaren Mallorca els anys seixanta?*

—En Moll, ja havia fet la seva tasca fonamental aleshores, que era el *Diccionari*, que va acabar el 1962. Una vegada fet això, en Moll ja es va sentir, d'alguna manera, realitzat. Vull dir que aquest canvi estructural de la societat mallorquina no crec que l'afectara gaire. Això no vol dir que no el preocupés. De fet, la fundació de l'Obra Cultural Balear, que va ser idea i obra seva, va estar motivada per l'instint que un canvi estava a punt de produir-se i que calia prendre posicions davant d'aquest canvi si realment volíem donar una continuïtat i unes possibilitats de futur a la cultura del nostre país. A més, crec que aquest canvi el va veure des d'una certa distància, des d'una trajectòria vital ja completa.

—*¿Com era la situació personal de Francesc de Borja Moll durant els anys de dedicació gairebé absoluta al Diccionari? ¿Era una situació difícil?*

—Ell era professor d'alemany a l'Institut. A més, tenia la impremta, la de mossèn Alcover. Feia feines d'impressor, des de targetes de visita fins a impressos de qualsevol tipus. A part d'això, també intentar, sense aconseguir que tinguera

èxit, que es deien *Trofeo* i *Lauro*. Va ser una temptativa, mentre no es pogués dedicar a publicar el Diccionari en català, de publicar alguna altra cosa.

D'altra banda, vull dir que durant la guerra civil encara es va publicar algun volum de *Les illes d'or*. De fet, aquesta col·lecció va quedar aturada només uns dos o tres anys. El que també publicava eren llibres de text d'anglès, d'alemany, i algun d'italià...

Tot això li va permetre viure si bé no amb un gran tren de vida, si almenys de forma modesta i alhora per obtenir recursos per al *Diccionari*. Recordo que ell deia "ara he començat la carrera de lletres", tot referint-se a les lletres que contínuament havia de pagar. Hi hagué alguns mecenes que contínuament feien préstecs importants, així com patrocins de certes institucions. De tota manera, el *Diccionari* es va fer dins d'una economia bastant restringida. Aconseguí dur endavant el *Diccionari*, però duent una vida més aviat espartana.

—El *Diccionari* ha estat la gran obra de la vida de Moll...

—El *Diccionari*, no sols és la gran obra de la seva vida, sinó que li ha ocupat gairebé tota la seva existència, des que era al.lot.

—¿Com comença amb el *Diccionari*? ¿Com coneix Mossèn Alcover?

—Mossèn Alcover anà a Ciutadella el 1917 per arreplegar paraules i frases per al *Diccionari*. El 1921, en Moll vingué a Mallorca a petició de mossèn Alcover, que "cercava gent jove que li fes costat en la feuada d'organització del treball lexicogràfic", tal i com ho conta el mateix Francesc de Borja en les seves memòries.

El dia 2 de gener de 1921, arribà a Mallorca. Ell no hi tenia família i vingué directament, contractat per mossèn Alcover.

—Quan esclatà la guerra civil, Moll comptava amb trenta-tres anys, ¿com visqué aquells anys grisos?

—Vaig tenir diverses converses sobre el tema amb ell. Mossèn Alcover era un home que estava barallat amb tothom, ja que havia trencat tota mena de relacions —arran de la batalla que va tenir amb l'Institut d'Estudis Catalans— amb el catalanisme mallorquí. Estava barallat amb en Miquel Ferrà, amb en Joan Alcover, amb en Costa i Llovera... en una paraula, no tenia gens de contacte amb l'escola mallorquina. El fet de treballar amb mossèn Alcover implicava per a ell estar una mica aïllat de tot aquest context.

Això va fer que en Moll no fos un home especialment significat. Per altra banda, havia estat al servei d'un canonge —mossèn Alcover— i en aquell moment tenia una ideologia que podia semblar perfectament dretana. No va ser mai, però, un dretà en el sentit pejoratiu de la paraula. Però, en fi, en aquells moments

Moll era doctor honoris causa de les universitats de Basilea (1964), Barcelona (1975), Palma (1983) i València (1984), i membre de la comissió consultiva d'Omnium Cultural, i també de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

de la guerra, no se'l podia considerar com a persona digna de persecució. A pesar que va ser un dels signants del "Manifest als catalans". Recordo que en certa ocasió em contà que en Miquel Ferrà havia anat a casa seva per dir-li que havien afusellat Emili Darder (darrer batlle republicà de Palma) i que tots dos en van quedar profundament afligits.

Pot ser que en Moll es reclogués, avesat a aquests exilis interiors, en la seva

Moll va iniciar-se en la filologia romànica ajudat per Alcover, Bernhard Schädel i Wilhelm Meyer-Lübke, i el 1952 va publicar la 'Gramàtica històrica catalana'.

tasca amb mossèn Alcover, a dins ca seva i va quedar al marge de tot.

—¿Com definiria la personalitat de Francesc de Borja Moll?

—Era un home amb una capacitat de treball extraordinària. Ell sempre parlava que mossèn Alcover en tenia molta, i nosaltres sempre pensàvem "com devia

ésser mossèn Alcover si ell ja en tenia tanta, de tenacitat det reball". Era un home molt optimista. De vegades tenia una ironia bondadosa, mai no era una ironia feridora, sempre bondadosa. Era un home que va haver de tirar endavant una família prou nombrosa i amb molts pocs recursos i que, això no obstant, mai no se'l va veure desesperat ni de mal humor. Supòs, clar, que la processó li anava per dins. Però tenia molta fermesa i crec que no deixà mai de somriure ni un sol moment al llarg de tota la seva vida.

—¿Com va afectar en Moll el canvi de règim?

—Aleshores ja vivia retirat. Ho veié com tothom, amb alegria. A les seves memòries escriu unes coses molt simptomàtiques de la seva evolució ideològica: "Estic convençut de ser un desplaçat, un solitari incapaç de contribuir a posar remei a tanta malaltia moral del nostre món (...) l'home modern vol dominar la naturalesa però està amenaçant amb destruir-la i en destruir-se amb ella (...) Tota la vida he pensat en el problema religiós, no amb l'obsessió amarga d'Unamuno, sinó amb gran serenitat i sense sentir-me l'esperit gens pertorbat. El resultat, després d'eliminar la càrrega folklòrica de cerimonials triomfalistes, supersticions autoritzades i reiners ibèrics, és un resultat de serenor fundat en aquestes conclusions: l'home és un cuc dins la immensitat de l'univers, i és un no-res davant la infinitud de Déu."

Això realment és molt maco i realment és veritat. En fa un autorretrat molt exacte. Ell sempre deia i escrivia, "Éssent temperamentalment optimista, en política sóc pesimista, si val a dir-ho tot, he de confessar que sóc pesimista en el concepte que m'he format de la humanitat en general; crec en la bondat individual de moltes persones que conec personalment o per referències, però no crec en la bondat comunitària. El conjunt dels homes és dolent i ho és perquè hi predominen els seguidors de les tres banderes nefastes: l'afany de riquesa, la vanitat i l'afany de poder".

Crec que amb això queda, de tota manera, bastant definida la seva posició ideològica. De fet, ell no va militar mai en cap partit polític. Ell participà molt activament i eficaçment en la resistència cultural, és a dir, va participar mogut, més que per qüestions ideològiques, per qüestions culturals.

Miquel Payeras